

The formation of professional perception in the direction of vision and understanding of system organization of music material on the level of complementary principles and methods of analysis of unification of component elements of the music expressiveness means in the context of typology of textural generalization gives the possibility to understand structural tendencies of material, peculiarities in genre and style signs, varieties of textural organization on the level of embodiment of methodological regulations of pedagogical activity as well as in the process of solution of creative tasks.

The vision of retrospective peculiarities of textural organization, concretization of internal-textural integration processes, understanding of the influence of conceptual trends of development of composer's technique, mastering the technology of formation of normative-traditional textural complexes play a leading role in the development and formation of structural-system analytic skills.

In the process of work it is necessary to take into consideration standard principles of organization as well as modern achievements of music science. It gives the possibility to orientate independently in questions of traditions and innovation using in practice the vision of stage-by-stage process of development of constructive objective laws of technology of textural organization of material.

In conformity with the complex of knowledge which is formed on the unity of musical-theoretic, professional-creative and professional-methodological principles precise interaction of demands of educational process connected with understanding of material in the context of main complex-systematic of stage-by-stage aspects is provided. It is concentrated in the schematic understanding of abstract-conceptual generalization, in the vision of structural and vector directions given in the logically formed textural structures which are the result of successive-historical processes of appearance of objective laws in the progression of quantitative growth of the basis of normative regulations. The indicated criteria stimulate analytic activity and deepen research creating conditions for appearance of innovational tendencies of perfection educational-methodological process in consistency of assimilation of informational-instructive material that corresponds to the level of modern professional demands on acquiring the final result of special training.

Key words: *complementarity, differentiation, typology, integration, design, textural complex, architectonic, interaction, systematization.*

УДК 371

Тетяна Куцова

Миколаївський національний університет

імені В.О. Сухомлинського

ORCID ID 0000-0001-5285-9122

DOI 10.24139/2312-5993/2017.03/209-221

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ І ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ А. М. ТОПОРОВА

Мета даної статті – узагальнити, згрупувати і представити основні публікації щодо персоналії А. М. Топорова відповідно до періодизації формування його педагогічної спадщини. Застосовано такі методи: пошуково-бібліографічний, зіставлення й порівняння, історико-ретроспективного аналізу. Обґрунтовано чотири періоди у вивченні і осмисленні спадщини А. М. Топорова, згідно з якими проаналізовано та узагальнено наукові праці, спрямовані на дослідження його

соціально-педагогічної і культурно-просвітницької діяльності. Установлено, що існує потреба в дослідженні умов і можливостей використання педагогічної спадщини А. М. Топорова у процесі реформування освіти в Україні.

Ключові слова: *Адріан Митрофанович Топоров, книга «Крестьяне о писателях», комуна «Майское утро», культурно-просвітницька діяльність, педагогічна спадщина, педагогічні ідеї.*

Постановка проблеми. Розвиток української системи освіти потребує ретельного дослідження і творчого використання спадщини видатних педагогів і просвітителів, серед яких чільне місце посідає Адріан Митрофанович Топоров. Його унікальний педагогічний досвід у комуні «Майское утро», безперечно, заслуговує на увагу в дискурсі історії педагогічної науки. Разом із тим, у творчому доробку видатного педагога міститься низка праць, які потребують більш глибокого вивчення з точки зору можливості використання його педагогічних ідей у сучасній освітянській практиці. З іншого боку, видається надзвичайно важливим вивчення наукової та публіцистичної рефлексії щодо його педагогічної, культурно-освітньої і громадської діяльності. Йдеться про аналіз наукових праць, енциклопедичних і довідкових видань, фондів українських і російських архівів, музеїв і бібліотек, публіцистичних і художніх творів, у яких віддзеркалюється багатогранна спадщина Адріана Митрофановича. Такий аналіз є важливим, як щодо встановлення достовірності фактів і обставин життя видатного вчителя, так і з погляду вивчення впливу соціальних і особистісних чинників на формування системи його педагогічних ідей.

Аналіз актуальних досліджень. Літературознавча й публіцистична рефлексія педагогічної і культурно-просвітницької діяльності А. М. Топорова розпочалася вже наприкінці 20-х років минулого століття і була пов'язана з публікацією його книги «Крестьяне о писателях». Книга була високо оцінена відомими письменниками О. М. Горьким, В. В. Вересаєвим, К. І. Чуковським, А. В. Луначарським, А. Т. Твардовським, М. В. Шолоховим, бібліографом М. О. Рубакіним, видатним українським педагогом В. О. Сухомлинським та ін. Однак активні наукові дослідження спадщини А. М. Топорова розпочалися набагато пізніше, починаючи з кінця 60-х років після другого видання означеної книги та інших його творів. Персоналія А. М. Топорова була висвітлена у друкованих працях українських і російських учених, письменників, журналістів, громадських діячів, його сучасників, учнів, послідовників і нащадків. Зокрема, значну увагу цій темі приділяли миколаївські науковці та літератори: Т. К. Пересунько, Є. Г. Мірошніченко, Г. А. Топоров, І. Г. Топоров, В. П. Шкварець та ін. Слід звернути увагу на дисертаційні та монографічні дослідження соціально-педагогічного досвіду А. М. Топорова, проведені російськими вченими І. О. Акімовою, М. М. Богданович, В. І. Бочковською, П. С. Виходцевим, О. Б. Горянїним, Є. О. Добренко, І. С. Кузнецовим,

Є. В. Ореховською, В. С. Петренко, П. Д. Стировим, І. В. Троцюком, В. П. Трушкіним, М. В. Фаршатовою, М. М. Яновським та ін. Загалом масив опублікованих книг, дисертацій, статей та інших матеріалів про життя і творчість А. М. Топорова становить понад 470 публікацій, однак досі не проводилося їх усебічного вивчення, узагальнення, класифікації і періодизації. Ураховуючи наведене можна констатувати, що тема даної статті є актуальною й потребує окремого дослідження.

Мета статті – узагальнити, згрупувати і представити основні публікації щодо персоналії А. М. Топорова відповідно до періодизації формування його педагогічної спадщини.

Методи дослідження. У процесі підготовки й написання статті були застосовані такі методи: пошуково-бібліографічний метод вивчення бібліотечних, архівних матеріалів; зіставлення і порівняння подій, явищ та фактів з метою висвітлення процесу становлення педагогічних поглядів А. М. Топорова; історико-ретроспективний метод для аналізу змісту й напрямів педагогічної діяльності А. М. Топорова; проблемно-пошуковий метод, який застосовувався для тематичного відбору наукових матеріалів про видатного педагога; метод узагальнення, групування та інтерпретації опрацьованих матеріалів для представлення і формування висновків.

Виклад основного матеріалу. Спадщину Адріана Митрофановича Топорова складають друковані й рукописні праці, у яких розкрито його досвід педагогічної та науково-просвітницької діяльності, інноваційні педагогічні ідеї, що є актуальними для сучасної теорії та практики навчання і виховання. Йдеться, передовсім, про книгу «Крестьяне о писателях», у якій відображено результати унікального багатолітнього педагогічного експерименту (1920–1932 рр.), учасниками якого були діти й дорослі жителі комуни «Майское утро» в Алтайському краї.

Комуни заснували двадцять сімей села Верх-Жиліне, які на новому місці збудували житло та необхідні господарські будівлі, а згодом – народний дім, де Адріан Митрофанович учив дітей і дорослих, проводив заняття самодіяльного театру, струнного оркестру й дитячого хору, створив бібліотеку і краєзнавчий музей. Крім того, він протягом дванадцяти років щовечора влаштовував голосні читання творів російської та зарубіжної літератури з наступним їх колективним обговоренням. Кожне подібне заняття супроводжувалося критичним аналізом прослуханого.

Вже тоді навколо сміливого експерименту талановитого педагога розгорнулася жорстка дискусія, що переросла у справжній конфлікт між групою письменників «Настоящее», очолюваної редактором газети «Советская Сибирь» А. Курсом, з одного боку, і редколегією журналу «Сибирские огни» на чолі з письменником В. Зазубріним, – з другого.

Незважаючи на гостру критику, досвід А. М. Топорова отримав громадське визнання: 1930 року в московському видавництві «Госиздат»

було надруковано перше видання його книги «Крестьяне о писателях», основу якої складають висловлювання й зауваження комунарів щодо прочитаних літературних творів. Відтоді було здійснено ще шість видань книги «Крестьяне о писателях» відповідно у 1963, 1967, 1979, 1982, 2014, 2016 роках. Книга відома не тільки в Україні, Росії, але й інших країнах світу (США, Австралії, Швейцарії, Польщі). Вона знаходиться у фондах багатьох бібліотек світу, у тому числі – у Бібліотеці Конгресу США. Про книгу та її автора в різні роки також писали С. П. Залигін, О. С. Новіков-Прибой, Ю. М. Пермітін, М. В. Ісаковський та інші. Усі вони підкреслювали унікальність і високу соціальну значущість педагогічного і культурно-просвітницького досвіду Адріана Митрофановича, відображеного в даній літературній праці.

Науково-просвітницька та літературна діяльність А. М. Топорова розкрита в його автобіографічних книгах. «Я – учитель» – невелика частина з 900-сторінкового рукопису мемуарів письменника, опублікована московським видавництвом «Детская литература» 1980 року. У книзі «Воспоминания» розповідається про зустрічі Топорова зі знаменитими діячами літератури, культури і мистецтва Сибіру (видана в м. Барнаулі 1970 року, перевидана там само 2010 року). Збірка «Мозаика» стала результатом багаторічного пошуку й узагальнення різноманітних кумедних епізодів із життя видатних письменників, художників, учених, музикантів (перше видання вийшло у 1985 році в київському видавництві «Дніпро», друге – 2013 року здійснено московським видавництвом «Нобель-прес»).

До літературного доробку Адріана Митрофановича, крім його книг, входить понад 170 статей, нарисів і оповідань, що були опубліковані в різні роки, зокрема, у журналах («Библиотекарь», «Детская литература», «Звезда», «Трибуна лектора», «Український театр», «Юность») і газетах («Гудок», «Известия», «Литературная газета», «Литературная Россия», «Південна правда», «Правда України», «Трибуна рабочего», «Труд», «Учительская газета»).

Педагогічну спадщину А. М. Топорова разом із названими книгами складають окремі праці, що становлять науковий інтерес у педагогічному дискурсі. Це, перш за все, стаття «Как я учил школьников писать сочинения по способу наблюдения», надрукована ще 1925 року в «Сибирском педагогическом журнале», а пізніше – в журналі «Искусство в школе». Крім того, слід назвати його статті про досвід голосних читань і обговорення художніх творів у комуні «Майское утро», опублікованих у 20-ті роки в журналах та інших періодичних виданнях («Красная нива», «Настоящее», «Просвещение Сибири», «Сибирские огни»). Статті з методики викладання мови та літератури, музики, особистісного розвитку та виховання молоді, що друкувалися в різних виданнях («Октябрь», «Русский язык в школе», «Семь искусств», збірки статей з досвіду роботи вчителів), «Занимательный задачник по развитию речи и мышления», «Полный курс языка

эсперанто», «Копилка литературных курьезов», «История уникального опыта», «В помощь начинающему скрипачу» та інші.

У вивченні і осмисленні спадщини А. М. Топорова можна виділити принаймні чотири періоди: перший – охоплює 1920–1937 рр. і пов'язаний з соціально-педагогічною діяльністю Адріана Митрофановича в комуні «Майское утро», а також його літературно-публіцистичною діяльністю: видання книги «Крестьяне о писателях» і публікація статей у журналах і газетах Алтайського краю. Цей період характеризується політичними доносами й переслідуваннями А. М. Топорова з боку тодішнього сталінського режиму. Другий період у житті Топорова (1937–1958 рр.) стосується його ув'язнення за безпідставними звинуваченнями і відбування покарання у сталінських таборах та заслання аж до звільнення, реабілітації і зняття незаконної судимості в 1958 році. І хоча в цей період за зрозумілих обставин Адріан Митрофанович не міг займатися педагогічною або літературною діяльністю, своїм життєвим прикладом, відстоюванням принципів свободи й демократії він залишив нащадкам не менш цінну спадщину. Третій період (1958–1984 рр.) історико-педагогічного дослідження персоналії А. М. Топорова співпадає з його активною соціально-культурною, науково-просвітницькою та громадською діяльністю в Україні, зокрема в місті Миколаєві. Четвертий період охоплює роки після смерті А. М. Топорова і до наших днів (1984–2016 рр.), коли спостерігається активне звернення до його спадщини з метою дослідження й осягнення її ролі в реформуванні системи освіти в Україні.

Педагогічна, культурно-просвітницька і літературно-публіцистична спадщина А. М. Топорова була висвітлена в різні роки в друкованих працях учених, письменників, журналістів, громадських діячів, його сучасників, учнів, послідовників і нащадків. Переважна більшість із них – це публіцистичні статті в російських і українських засобах масової інформації. Наприкінці 50-х – на початку 60-х років і пізніше з'являються наукові праці, у яких містяться дослідження окремих аспектів спадщини А. М. Топорова. Зокрема, вони стосуються історії культури і літератури Сибіру, народної творчості, просвітництва, філологічних студій, літературознавства.

У зв'язку з тим, що останні 35 років свого життя А. М. Топоров жив і працював у Миколаєві, його творчість і педагогічно-просвітницьку діяльність досліджували українські, передовсім, миколаївські автори. Серед них слід виокремити Є. Г. Мірошніченка – ученого, письменника і журналіста, якому належить ціла низка наукових і публіцистичних праць, у яких відображені різні аспекти дослідження спадщини Адріана Митрофановича. Його книга «Я зачем-то съездил в Николаев...», присвячена видатним миколаївцям, містить спогади автора про свої зустрічі з А. М. Топоровим [14, 133–143]. Слід також назвати низку журнальних і газетних статей цього автора, у яких висвітлюється діяльність А. М. Топорова як педагога і просвітителя: «Учитель

Топоров и его книга» і «Дело его жизни», опубліковані в журналах «Альманах библиофила» і «В мире книг», а також статті «Путь к массовому читателю», «Ентузіаст», «Проверьте себя – сделайте добро», «Свеча горела» та інші, надруковані в миколаївських газетах.

Вагомий внесок у вивчення спадщини А. М. Топорова зробила миколаївська дослідниця, професор Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського Т. К. Пересунько, яка вважала Адріана Митрофановича своїм учителем. Його педагогічну, просвітницьку і громадську діяльність вона розкрила в своїх книгах, численних газетних і журнальних статтях [17, 51, 52; 18, 3–15, 234–245].

Разом зі зростанням зацікавленості творчої інтелігенції та широкою громадськістю у вивченні педагогічної і культурно-просвітницької діяльності А. М. Топорова розпочинаються наукові дослідження його спадщини. Початок цього процесу відбувався поступово: після політичної реабілітації 1958 року, коли з Адріана Митрофановича були зняті необґрунтовані звинувачення, після польоту в космос космонавта-2 Германа Титова та після публікації другого видання книги «Крестьяне о писателях».

У 60-ті роки ХХ ст. активізувалися філологічні дослідження щодо вдосконалення російської орфографії, що здійснювалися колективом авторів під керівництвом відомого філолога М. В. Панова у складі орфографічної комісії при Відділенні літератури і мови АН СРСР, у яких, зокрема, були розглянуті і враховані пропозиції А. М. Топорова щодо спрощення російського правопису, що містилися у його статтях, надрукованих у журналі «Просвещение Сибири» ще наприкінці 30-х років [15, 418–483].

Творчий і просвітницький доробок А. М. Топорова в 60-ті роки привернув увагу також представників історичної науки. Про це свідчить той факт, що матеріали про його життя й діяльність були включені до 12-томного видання «История СССР с древнейших времен до наших дней», а також 5-томного видання «История Сибири с древнейших времен до наших дней».

У цей період публікуються літературознавчі праці про творчість А. М. Топорова, передусім про його книгу «Крестьяне о писателях»: стаття С. П. Залигіна «Второе рождение удивительной книги» в газеті «Известия» [8] і стаття Ф. Левіна «Нарушители доброй традиции» [12], опубліковані у 1964 році. Пізніше, у 1967 році, після публікації другого видання книги «Крестьяне о писателях» вийшла стаття-рецензія на неї М. М. Яновського, відомого російського критика, історика літератури і літературознавця, який звертався до творчості А. М. Топорова і в 70-ті роки ХХ ст. у своїх книгах: «История и современность. Статьи» (1974), «На переломе. Из литературного прошлого Барнаула» (1978) [28, 156–182]. Слід також звернути увагу на фундаментальну монографію відомого вченого-філолога, академіка П. С. Виходцева «Русская советская поэзия. Народное

творчество», у якій досліджується досвід А. М. Топорова в контексті зв'язку літератури й усної народної творчості [4].

У 1970–1990 рр. українські та російські вчені продовжували досліджувати творчість і життя А. М. Топорова. Так, російський професор В. П. Трушкін розкрив роль просвітницької діяльності А. М. Топорова у розвитку літературного процесу Сибіру 20–30-х років ХХ ст. [24, 286–296]. Російський письменник П. Д. Стиров відзначав педагогічний талант А. М. Топорова як учителя літератури [22, 37–49]. Різнобічні аспекти діяльності видатного просвітителя поглибили у своїх дослідженнях В. С. Петренко [19], І. С. Кузнецов [11, 143–145], І. О. Акімова [1, 6–10], М. В. Корнієнко [9, 171].

На особливу увагу заслуговує монографія «Формовка советского читателя. Социальные и эстетические предпосылки рецепции советской литературы», автором якої є професор Шефільдського університету (Великобританія), відомий фахівець з літератури радянського періоду Є. О. Добренко. У цій фундаментальній науковій праці значне місце відводиться аналізу педагогічної діяльності А. М. Топорова в комуні «Майское утро». Книгу Топорова «Крестьяне о писателях» Є. О. Добренко називає «Безумовним доказом величезного «творчого потенціалу» масового читача» [7, 100–106].

Наприкінці 90-х років ХХ ст. М. В. Фаршатовою була захищена кандидатська дисертація, у якій досліджено педагогічні методи А. М. Топорова щодо розвитку літературно-творчих здібностей учнів, описані ним ще в 20-ті роки в статті «Как я учил школьников писать по способу наблюдений» [25].

Аналіз публікацій після 2000 року свідчить про значну активізацію науковців у вивченні різних аспектів діяльності А. М. Топорова. Його музично-педагогічний досвід з точки зору можливості сучасного застосування у сфері мистецької освіти досліджувався в дисертації Л. В. Степаненко [21]. Персоналія А. М. Топорова як бібліофіла відображена в дисертації М. М. Богданович [2]. В. І. Бочковська у своїй дисертації досліджувала культурно-освітню діяльність А. М. Топорова в контексті історії розвитку мистецької освіти в Алтайському краї [3].

У цей період у Барнаулі виходить друком монографія професора П. П. Костенкова «Алтайский учитель-подвижник Степан Павлович Титов», у якій, зокрема, досліджується роль А. М. Топорова у становленні С. П. Титова як педагога [10, 227–233]. Спадщина А. М. Топорова стала предметом вивчення в навчальному посібнику професора Московського державного університету друку О. А. Гречіхіна «Общая библиография» [6]. Слід відзначити двотомну історико-літературну працю І. І. Плеханової «Русская литература Сибири», у якій досить детально досліджено роль Топорова у становленні і розвитку літературного процесу Алтайського краю

[20, 9–16, 35–36, 78, 107, 110]. У цьому дискурсі варто звернути увагу на монографічне історико-краєзнавче дослідження професора В. П. Шкварця (у співавторстві з Є. Г. Горбуровим і К. Є. Горбуровим) «Повоєнна та сучасна Миколаївщина», у якому досліджується літературна й культурно-просвітницька діяльність А.М. Топорова [27, 149].

Російський письменник і публіцист Б. І. Черних у своїй художньо-документальній двотомній праці «Старые колодцы» досліджує долі селян з кількох сибірських сіл (у тому числі й комуні «Майское утро») у зв'язку з долею величезної країни, залученої в трагічний експеримент [26].

Праця «Традиции свободы и собственности в России: От древности до наших дней» відомого російського журналіста, історика і соціолога О. Б. Горянїна містить приклад комуні «Майское утро» (і діяльності А. М. Топорова) в контексті дослідження традицій свободи і власності в Росії [5, 71–72].

У 2014 році виходять друком історичні та соціально-філософські наукові праці, у яких досліджується культурно-освітня діяльність А. М. Топорова в комуні «Майское утро» в дискурсі створення і життєдіяльності громад у Росії. Серед них цікавим історичним дослідженням видається стаття І. В. Троцюка «Коммуна «Майское утро» в антології текстів з історії низового самоврядування, автономних громад і протоанархістського руху в Росії під назвою «Анархия работает. Примеры из истории России» [23, 155–170]. Член спілки журналістів Російської Федерації Є. В. Ореховська у своїй роботі «Община: прошлое или будущее?» описує досвід А. М. Топорова в комуні «Майское утро» розглядаючи форми організації життя громад, як стародавніх, так і сучасних [16, 166 -174].

Значний обсяг наукових праць, у яких досліджуються різні аспекти багаторічної й різнобічної спадщини А. М. Топорова, належить його онуку Ігорю. Загалом, науковий доробок Ігоря Адріановича, присвячений досліджуваній проблемі, становить 25 статей, опублікованих у наукових збірках і журналах [13].

Особливу роль у дослідженні спадщини А. М. Топорова відіграли Топоровські читання, головна ідея яких полягала в більш глибокому вивченні життя видатного педагога, письменника, публіциста, музиканта, есперантиста і громадського діяча, а також на прикладі його творчості та діяльності відродити просвітництво як основу формування духовно-моральних цінностей у суспільстві, привернути увагу громадськості до проблем читання, формування інтересу до книги в молоді та підвищення рівня гуманітарної освіти населення. Топоровські читання були започатковані Миколаївською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. О. Гмирьова і, починаючи з 2011 року, проводилися щорічно. У роботі Читань традиційно брали участь науковці, діячі освіти,

культури й мистецтва, представники громадських організацій, учнівська і студентська молодь. Матеріали Топоровських читань широко висвітлювалися в місцевій пресі. Починаючи з 2009 року, Топоровські читання за ініціативи Белгородської державної універсальної наукової бібліотеки проводилися в Російській Федерації.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Періодизація формування й дослідження педагогічної спадщини А. М. Топорова охоплює декілька етапів. Перший період (1920–1937 рр.) – пов'язаний із соціально-педагогічною діяльністю Адріана Митрофановича в комуні «Майское утро», а також його літературно-публіцистичною діяльністю. Другий період (1937–1958 рр.) стосується його ув'язнення аж до реабілітації і зняття незаконної судимості в 1958 році. Третій період (1958 – 1984 рр.) історико-педагогічних досліджень персоналії А. М. Топорова співпадає з його активною соціально-культурною, науково-просвітницькою та громадською діяльністю в Україні. Четвертий період охоплює роки після смерті А. М. Топорова (1984–2016 рр.).

Аналіз відповідних наукових та інших публікацій дав змогу зробити висновок, що дослідження персоналії А. М. Топорова проводилися в соціально-філософському, історико-культурному, філологічному та літературознавчому напрямках. Разом із тим, суто історико-педагогічні дослідження представлені досить фрагментарно і потребують поглибленого і цілісного аналізу педагогічної та просвітницької діяльності А. М. Топорова, дослідження сутності його педагогічних ідей, обґрунтування умов використання педагогічної спадщини А. М. Топорова в процесі реформування освіти в Україні на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимова И. А. Фонды личного происхождения в государственном архиве Алтайского края / И. А. Акимова // Гуляевские чтения. – Барнаул, 1998. – Вып. 1. – С. 6–10.
2. Богданович М. М. Библиофильская периодика России : диссертация ... кандидата филологических наук : 05.25.03 / М. М. Богданович. – Москва, 2006. – 355 с.
3. Бочковская В. И. История развития художественного образования в Алтайском крае : (вторая половина XX века) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук / В. И. Бочковская. – Барнаул : Изд-во АлтГАКИ, 2006. – 18 с.
4. Выходцев П. С. Русская советская поэзия. Народное творчество / П. С. Выходцев. – Москва – Ленинград : издательство Академии Наук СССР, 1963. – 552 с.
5. Горянин А. Б. Традиции свободы и собственности в России : От древности до наших дней / А. Б. Горянин. – М. : [Б.и.], 2007. – 360 с.
6. Гречихин А.А. Общая библиография / А.А. Гречихин. – М. : Издательство МГУ печати, 2000. – 588 с.
7. Добренко Е. А. Формовка советского читателя. Социальные и эстетические предпосылки рецепции советской литературы / Е. А. Добренко. – СПб. : Академический проект, 1997. – 321 с.
8. Залыгин С. П. Второе рождение необыкновенной книги / С. П. Залыгин // Известия, 07.03.1964. – № 57.

9. Корниенко Н. В. Массовый читатель 20–30-х годов / Н. В. Корниенко // Москва, 1999. – № 6. – С. 171.
10. Костенков П. П. Алтайский учитель-подвижник Степан Павлович Титов : монография / П. П. Костенков. – Барнаул : БГПУ, 2008. – 234 с.
11. Кузнецов И. С. Книга А. М. Топорова «Крестьяне о писателях» как феномен социологии читателя и социальной психологии / И. С. Кузнецов // Четвертые Макушинские чтения : 6–7 мая 1997 г. – Омск, 1997. – 329 с.
12. Левин Ф. Нарушители доброй традиции / Ф. Левин // Вопросы литературы, 1964. – № 12. – С. 151.
13. Литераторы Топоровы : Адриан, Герман, Игорь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tigerrr2.wixsite.com/literatory-toporovy>.
14. Мирошниченко Е. Г. Крестьяне о писателях. Слово и книга Адриана Топорова / Е. Г. Мирошниченко // Я зачем-то съездил в Николаев. – Николаев : Аванта, Возможности Киммерии, 2001. – 154 с.
15. Обзор предложений по усовершенствованию русской орфографии. (XVIII–XX вв.) / Акад. наук СССР, Ин-т рус. яз. ; [Б. З. Букчина и др. ; отв. ред. В. В. Виноградов]. – М. : Наука. Ленингр. отделение, 1965. – 500 с.
16. Ореховская Е. Община : прошлое или будущее? / Е. Ореховская. – Кемерово : ООО «Фирма ПОЛИГРАФ», 2014. – 420 с.
17. Пересунько Т. К. Зощенко и Николаев (из эпистолярного наследия писателя) / Т. К. Пересунько. – Николаев : Издательство Ирины Гудым, 2007. – 120 с.
18. Пересунько Т. К. Николаев. Пять углов (Реальные истории из жизни) / Т. К. Пересунько. – Николаев : Издательство Ирины Гудым, 2015. – 440 с.
19. Петренко В. С. Дни и труды учителя Топорова / В. С. Петренко // Образование и социальное развитие региона. – Барнаул, 1995. – № 3–4. – С. 193–196.
20. Плеханова И. И. Русская литература Сибири. Часть 2. Период революции и советского строительства 20–30-х годов : учебное пособие / И. И. Плеханова. – Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2010. – 110 с.
21. Степаненко Л. В. Опыт развития художественного образования в Западной Сибири и возможности его применения в современных условиях : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Л. В. Степаненко. – Кемерово, 2008. – 215 с.
22. Стыров П. Мудрость возраста. А. М. Топорову – 90 лет / П. Стыров // Учительская газета, 08.09.1981.
23. Троцюк И. В. Коммуна «Майское утро» / И. В. Троцюк // Анархия работает. Примеры из истории России. – М. : Издательская инициатива «Common place», 2014. – 188 с.
24. Трушкин В. П. Восхождение : литература и литераторы Сибири 20-х – начала 30-х годов / В. П. Трушкин. – Иркутск : Восточносибирское издательство, 1978. – 338 с.
25. Фаршатова М. В. Допрофессиональное развитие литературно-творческих способностей учащихся 5 классов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / М. В. Фаршатова : Тольятти, 1999. – 194 с.
26. Черных Б. Старые колодцы. Избранное в 2-х томах. Т. 2. / Б. Черных. – М. : Европа, 2007. – 488 с.
27. Шкварець В. П. Повеєнна та сучасна Миколаївщина : монографічне історико-краєзнавче дослідження / В. П. Шкварець, Є. Г. Горбуров, К. Є. Горбуров. – Миколаїв : Видавництво Шамрай, 2008. – 300 с.
28. Яновский Н. Н. На переломе : из литературного прошлого Барнаула / Н. Н. Яновский. – Барнаул : Алт. кн. изд-во, 1978. – 184 с.

REFERENCES

1. Akimova, I. (1998). Fondy lichnogo proiskhozhdeniia v hosudarstvennom arkhive Altaiskoho kraia [Funds of personal origin in the state archives of the Altai region]. *Huliaievskii chteniia*, 1, 6–10. Barnaul. (in Russian).
2. Bohdanovych, M. (2006). *Bibliofilskaia periodika Rossii [Bibliophilic Russian periodicals]* (PhD thesis). Moscow. (in Russian).
3. Bochkovskaia, V. (2006). *Istoriia razvitiia hudozhestvennogo obrazovaniia v Altaiskom kraie: (vtoraia polovina XX veka) [The history of the art education development in Altai region (the second part of the XX century)]* (PhD thesis abstract). Barnaul: Izd-vo AlTHAKI. [in Russian].
4. Vykhodtsev, P. (1963). *Russkaia sovetskaia poeziia. Narodnoie tvorchestvo. [Russian soviet poetry. Folk art]*. Moscow – Leningrad: izdatelstvo Akademii Nauk SSSR. (in Russian).
5. Horianin, A. (2007). *Traditsii svobody i sobstvennosti v Rossii: Ot drevnosti do nashikh dnei [The traditions of freedom and property in Russia: From ancient times to our times]*. Moskva. (in Russian).
6. Hrechikhin, A. (2000). *Obshchaia bibliografiia [General bibliography]*. Moscow: Izdatelstvo MHU. (in Russian).
7. Dobrenko, E. (1997). *Formovka sovetskogo chitatelia. Sotsialnyie i esteticheskie predposylki retseptii sovetskoi literatury [The formation of soviet reader. Social and esthetic pre-conditions of the reception of soviet literature]*. St Peterburg: Akademicheskii proekt. [in Russian].
8. Zalyhin, S. (1964). Vtoroie rozhdeniie neobyknovennoi knihi [The second birth of the phenomenal book]. *Izvestiia [Newspaper Izvestiia]*. (in Russian).
9. Korniienko, N. (1999). Massovyi chitatel 20–30-kh hodov [General reader of the 20-30ies], no 6, p. 171. Moscow. (in Russian).
10. Kostenkov, P. (2008). *Altaiskii uchitel-podvizhnik Stepan Pavlovich Titov [Altai teacher-enthusiast Stepan Pavlovich Titov]*. Barnaul: BHPU. (in Russian).
11. Kuznetsov, I. (1997). Kniha A. M. Toporova “Krestyane o pisateliahh” kak fenomen sotsiologii chitatelia i sotsialnoi psikhologii [A. M. Toporov’s book “Peasants about writers”]. *Chetvertyie Makushinskiie chteniia [The fourth Makushin readings]*. Omsk. (in Russian).
12. Levin, F. (1964). Narushiteli dobroi traditsii [Breakers of a good tradition]. *Voprosy literatury*, 12, 151 [in Russian].
13. *Literatory Toporovy: Adrian, Herman, Ihor [The Toporovs – the writers: Adrian, German, Igor]*. Retrieved from: <http://tigerrr2.wixsite.com/literatory-toporovy>. [in Russian].
14. Miroshnichenko, E. (2001). Krestiane o pisateliakh. Slovo i kniha Adriana Toporova [Peasants about writers. The word and the book of A. Toporov]. *Ya zachem-to siezdil v Nikolaiev [Once I went to Nikolaiev]*. Nikolaiev: Avanta, Vozmozhnosti Kimmerii. [in Russian].
15. *Obzor predlozhenii po usovershenstvovaniuu russkoi orfohrafii (XVIII–XX vv.) [The review of suggestions on improving Russian spelling (XVIII–XX cen.)]* (1965). Akad. nauk SSSR, In-t rus. yaz. [The Academy of sciences of the USSR, the institute of Russian language]. Moscow: Nauka, Leningr. otделение. (in Russian).
16. Orekhovskaia, E. (2014). *Obshchina: proshloie ili budushcheie? [The community: past or future?]*. Kemerovo: OOO “Firma POLIHRAF”. [in Russian].
17. Peresunko, T. (2007). *Zoshchenko i Nikolaiev (iz epistoliarnoho naslediiia pisatelii) [Zoshchenko and Nikolaiev (from the writer’s epistolary heritage)]*. Nikolaiev: Izdatelstvo Iriny Hudym. [in Russian].
18. Peresunko, T. (2015). *Nikolaiev. Piat uhlov (Realnyie istorii iz zhizni) [Nikolaiev. Five corners. (True life stories)]*. Nikolaiev: Izdatelstvo Iriny Hudym. (in Russian).

19. Petrenko, V. (1995). Dni i trudy uchitelia Toporova [The days and works of the teacher Toporov]. *Obrazovaniie i sotsialnoie razvitiie rehiona [Education and social development of the region]*, 3–4, 193–196. Barnaul. (in Russian).

20. Plekhanova, I. (2010). *Russkaia literatura Sibiri. Chast 2. Period revoliutsii i sovetskoho stroitelstva 20–30-kh hodov [Russian literature in Siberia. Part 2. The period of revolution and the soviet building in 20–30-ies]*. Irkutsk: Izd-vo Irkut. gos. un-ta. (in Russian).

21. Stepanenko, L. (2008). *Opyt razvitiia hudozhestvennogo obrazovaniia v Zapadnoi Sibiri i vozmozhnosti eho primeneniia v sovremennykh usloviakh [The experience of the development of artistic education in western Siberia and the opportunities of its appliance in modern environment]*. (PhD thesis). Kemerovo. [in Russian].

22. Styrov, P. (1981). Mudrost vozrasta. A. M. Toporovu – 90 let [The wisdom of the age. A. M. Toporov's 90 anniversary]. *Uchitelskaia hazeta [Teacher's newspaper]*. (in Russian).

23. Trotsiuk, I. (2014). Kommuna "Mayskoe utro" [The commune "May morning"]. *Anarkhiia rabotaet. Primery iz istorii Rossii [The anarchy works. The examples from the Russian history]*. Moscow: Izdatelskaia initsiativa "Common place". (in Russian).

24. Trushkin, V. (1978). *Voskhozhdeniie: literatura i literaturny Sibiri 20 – nachalo 30-kh hodov [Ascension: the literature and Siberian writers in 20–30-ies]*. Irkutsk: Vostochnosibirskoie izdatelstvo. (in Russian).

25. Farshatova, M. *Doprofessionalnoie razvitiie literaturno-tvorcheskikh sposobnostei uchaschchikhsia 5 klassov [Pre-profile development of literary and creative skills of the 5th form pupils]* (PhD thesis). Toliatti. (in Russian).

26. Chernykh, B. (2007). *Staryie kolodtsy [Old wells]*. Izbrannoie v 2kh tomakh. Moscow: Evropa, 2 vol. [in Russian].

27. Shkvarets, V. (2008). *Povoienna ta suchasna Mykolaivshchyna [Postwar and modern Mykolayiv]. Monohrafichne istoryko-kraieznavche doslidzhennia [Common and local historical research]*. Mykolayiv: Vidavnytstvo Shamrai. (in Ukrainian).

28. Yanovskii, N. (1978). *Na perelome: iz literaturnoho proshloho Barnaula [Pivotal moment: from literary past of Barnaul]*. Barnaul: Alt. kn. izd-vo. (in Russian).

РЕЗЮМЕ

Кущёва Татьяна. Этапы формирования и проблемы исследования педагогического наследия А. М. Топорова.

Цель данной статьи – обобщить, сгруппировать и представить основные публикации по персоналии А. М. Топорова в соответствии с периодизацией формирования его педагогического наследия. Применены следующие методы: поисково-библиографический, сопоставления и сравнения, историко-ретроспективного анализа. Обоснованы четыре периода в изучении и осмыслении наследия А. М. Топорова, согласно которым проанализированы и обобщены научные работы, направленные на исследование его социально-педагогической и культурно-просветительской деятельности. Установлено, что существует потребность в исследовании условий и возможностей использования педагогического наследия А. М. Топорова в процессе реформирования образования в Украине.

Ключевые слова: Адриан Митрофанович Топоров, «Крестьяне о писателях», коммуна «Майское утро», культурно-просветительская деятельность, педагогическое наследие, педагогические идеи.

SUMMARY

Kushchova Tetiana. Periods of formation and the problems of research of A. M. Toporov's pedagogical heritage.

Toporov's personality was highlighted in the researches of Ukrainian and Russian scientists and writers: T. K. Peresunko, E. H. Miroshnychenko, H. A. Toporov, I. H. Toporov, V. P. Shkvartsiaia and others. Theses and monographs about A. M. Toporov's social and pedagogical experience were held by I. A. Akimov, M. M. Bohdanovych, V. I. Bochkovskiy, P. S. Vykhodtsev, O. B. Horianin, E. A. Dobrenko, I. S. Kuznetsov, E. V. Orekhovska, V. S. Petrenko, P. D. Styrov, I. V. Trotsiuk, V. P. Trushkin, N. V. Farshatova, M. N. Yanovskiy and others.

The purpose of this article is to summarize, group and present publications on periods in accordance with the formation of A. M. Toporov's heritage. The following methods are used in the study: bibliographic search, comparison and contrast, historical and retrospective analysis.

The article highlights the periods of formation and study of A. M. Toporov's pedagogical heritage. There are four periods of study and understanding of A. M. Toporov's heritage: the first (1920–1937) relates to social and educational activities of Adrian Mytrofanovych in the commune "Mayskoe Utro" (May Morning). The second period (1937–1958) is concerned with his imprisonment and rehabilitation in 1958. The third period (1958–1984) coincides with A. M. Toporov's vigorous activity in Ukraine. The fourth period covers the years after A. M. Toporov's death (1984–2016). The analyzed and summarized scientific work is aimed at the studying of A. M. Toporov's personality. Comprehensive study of his social, educational, cultural and educational activities is based on different research areas: social, philosophical, historical, cultural, philological, literary, teaching.

As a result, it's obvious that there is demand in search of opportunities and conditions of the usage of A. M. Toporov's pedagogical heritage in reforming education in Ukraine. The analysis of relevant scientific and other publications made it possible to conclude that the research of A. M. Toporov's personality conducted socio-philosophical, historical, cultural, philological and literary areas. However, purely historical and pedagogical researches are fragmented and require deeper and complete analysis of educational and outreach activities of A. M. Toporov, the research of his pedagogical ideas, studying the terms of A. M. Toporov's pedagogical legacy in the process of educational reforms in modern Ukraine.

Key words: *Adrian Mytrofanovych Toporov, "Peasants tell about writers", commune "Mayskoe Utro", cultural and educational activities, pedagogical heritage, pedagogical ideas.*

УДК 378.937

Наталія Лавриченко

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

ORCID ID 0000-0003-0776-7362

DOI 10.24139/2312-5993/2017.03/221-231

РУШІЙНА СИЛА ХАРАКТЕРУ В РОЗВИТКУ НАДЗВИЧАЙНИХ ЛЮДСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ

У статті проаналізовано праці відомих західних учених у галузі обдарованості, зокрема ті, що належать до так званого некогнітивного кластеру досліджень. Ідеться про дослідження персональних якостей і характеристик як передумов, рушіїв і каталізаторів розвитку природних здібностей і задатків. Наукові результати в цій царині розглянуті з психологічних і педагогічних позицій, в